

Centenari de Karl Marx

Carlota Solé i Puig (*)

El marxisme s'ha d'entendre com a una concepció del món i una teoria social que l'embocalla. S'ha descrit com a síntesi de la filosofia alemanya, el socialisme francès i l'economia política anglesa. Quant a teoria social, combina els pressupòsits i elements del pensament dialèctic, la pràctica política i la ciència econòmica. Com a teoria social, combina pràctica política i ciència econòmica. Com a teoria social, el marxisme s'identifica amb els interessos i el protagonisme polític d'un grup social específic: la classe obrera industrial, en lluita i conflicte amb d'altres grups, per tal d'aconseguir el poder polític.

El nucli i gruix de la síntesi que constitueix el cos de coneixement i projecció pràctica del marxisme, fou elaborat per Marx entre 1840 i 1860, aproximadament. La seva incidència en el món intel·lectual i acadèmic d'aquell temps fou nul, en contrast amb el pensament d'autors com Auguste Comte (1798-1857) o Herbert Spencer (1820-1830). Ambdós desenvolupen una visió de la societat, en el si de la qual els diversos grups treballen i actuen en cohesió i harmonia per al bé comú; visió que contrasta amb la concepció marxista del conflicte irreconciliable entre les classes, en la construcció d'una societat canviant en la història. Les actituds de despreci i ignorància foren recíproques entre Marx i Comte, Tocqueville, Le Play o Spencer.

Només, poc després de la mort de Marx, el 14 de març de 1883, pensadors socials com F. Tönnies, M. Weber, G. Simmel, Sombart, C. Mosca, K. Mannheim, reconeixen la importància de l'obra de Marx per a les ciències socials i la pràctica política, i intenten conciliar-la amb els propis treballs (com ara Weber o Sombart), o bé la rebutgen (Mosca o Pareto). D'una manera o altra, a finals del segle passat, les teories de Marx són preses en consideració i discutides pels sociòlegs europeus més importants.

En aquesta època, el marxisme ha madurat ja en l'explicació de la realitat social i en la seva vessant de projecció per a l'acció política. Fets, com la legalització del partit social-demòcrata alemany l'any 1890, i el pragmatisme cap a què es decanten

(*) Professora de Sociologia de la Facultat d'Econòmiques de la Universitat de Barcelona.

els seus líders polítics como ara Kautski o Berstein, duen a revisar algunes de les concepcions de Marx sobre la revolució i el colapse del capitalisme. Les crítiques de R. Luxemburg, L. Trotsky no es feren esperar. Fins a la primera Guerra Mundial, el debat continua en el si del marxisme i s'enriqueix, després de la Revolució russa de 1917, amb les aportaciones de K. Lukács, K. Korsch i A. Gramsci.

Els anys 1920, un nou corrent crític d'arrel marxista intenta novament combinar el pensament filosòfic, el coneixement psicoanalític i l'anàlisi de la realitat social. Fins 1953 «l'Escola de Frankfurt» desenvolupa una visió i teoria crítica de la societat que des de M. Horkheimer, T. Adorno, E. Fromm, H. Marcuse i d'altres continua en l'obra del filòsof contemporani: J. Habermas.

Des de finals del segle passat, les idees de Marx sobre la desigualtat, el canvi social, la ideologia i el socialisme, s'estenen i influencien el pensament social i el moviment obrer a diversos països europeus. En el món anglo-saxó, però, la incidència del marxisme en les lluites dels treballadors fou mínima. La sociologia britànica i nord-americana dels primers trenta anys del nostre segle ignoren quasi totalment la teoria social de Marx. Aquesta ignorància s'estén als 1930s, després del triomf del feixisme a Alemanya i Italia i de l'estalinisme a la Unió Soviètica. Sociòlegs i historiadors que havien incorporat al seu pensament, elements de la teoria marxista, la rebutgen ara, com a totalitària i antidemocràtica. El buit creat, l'omple l'empiricisme anglo-saxó i el funcionalisme nord-americà. EL desenvolupament econòmic i benestar social de moltes societats occidentals després de la segona Guerra Mundial, són utilitzats pel corrent dominant en el pensament social, com a indicadors de la fallida del marxisme en explicar el conflicte entre els grups socials. El consens entre ells duu a l'estabilitat i cohesió d'una societat. Aquests són els temes a estudiar i analitzar, diuen els sociòlegs i científics socials, amb l'excepció de C. Wright Mills que reivindicà la validesa del pensament de Marx.

No fou, però, fins a la dècada de 1960, després de la publicació dels primers escrits filosòfics i econòmics de Marx, i el reconeixement dels aspectes humanistes i no-deterministes del pensament d'aquest gran clàssic, que el marxisme torna a ocupar un lloc central en la reflexió dels científics socials. Esdeveniments polítics colpidors com el «maig francès» de 1968, les revoltes estudiantils de Berkeley o el conflicte racial als Estats Units, posen en evidència l'esclat de conflictes latents i la fragilitat del consens. La repercussió d'aquests fets en la teoria social és prou immediata. D'una banda, sorgeixen els intents de conciliar les idees marxistes sobre el canvi i el conflicte amb l'explicació dels canvis en l'estructura socio-econòmica de les societats avançades. La sociologia conflictivista, radical i crítica són intents paral·lels a la fusió del marxisme com a concepció filosòfica de l'home i, el món, amb l'existencialisme (els anys 1950) o la fenomenologia (els anys 1960). D'altra banda, el marxisme penetra a les universitats anglo-saxones, paral·lelament a la creixent importància de la sociologia en el món acadèmic anglo-saxó dels anys 1960. Ja no és solament als departaments de filosofia d'algunes universitats alemanyes on és possible ensenyar i aprendre les teories de Marx. L'interès i institucionalització d'aquest ensenyament s'estabilitza a la dècada següent. En començar la dècada dels 80 es parla ja de «neomarxisme» referint-se al conjunt d'estudis sobre el paper de l'Estat a les societats avançades, els canvis en llur estructura social, les transformacions en les societats del denominat «socialisme real», la crítica a l'estructuralisme, entre d'altres.

Les aportacions més decisives del marxisme són:

1. Una concepció específica de societat.

2. Un mètode específic per aproximar-se a aquest objecte d'estudi.

La sociologia acadèmica es defineix etimològicament i simplement com la ciència que estudia la societat. L'objecte d'estudi es defineix en termes generals i abstractes. Des de la perspectiva marxista, no és la societat concreta, històricament determinada. Marx analitza en *El Capital* una societat, concretament, la societat capitalista anglesa del segle dinou.

No és la societat, com a idea producte de l'abstracció, sinó com un objecte real; no és un model o una generalització, sinó una formació econòmico-social en la història, el que estudia el marxisme. Marx analitza la societat anglesa, la qual, en un moment o fase del seu desenvolupament històric, pren una organització específica i essencial: la capitalista, sobre la base d'una forma de produir, unes relacions de producció, és a dir, un mode de producció característic: el de la relació entre capital i treball assalariat.

Des de la perspectiva marxista, raonar sobre la societat en general, com fa la sociologia acadèmica no-marxista, és considerar enganyosament que l'element específic de la història d'una societat i del canvi social és el factor «consciència». Les societats es manifestaran al nivell de les relacions i formes ideològiques, jurídiques, polítiques; les quals esdevindran objecte d'estudi essencial del científic social. La investigació no es decantarà cap un objecte real, material i històricament determinat, sinó cap a un producte de moment de pensament i raonament del científic, que tindrà una objectivitat purament ideal.

L'activitat del científic social, la relació entre teoria i objecte d'estudi, queda reduïda, per la pròpia naturalesa d'aquest últim, en una relació d'idea a idea, en un pur monòleg intern en el pensament del sociòleg. Es fa difícil, doncs, conèixer els esdeveniments reals, els processos socials concrets, perquè mai no es tracta d'una societat real i concreta, sinó de la idea de societat, ideal i abstracta. Les explicacions seran de caràcter metafísic, potser apriorístic, el·ludint l'objecte real a analitzar, és a dir, la forma específica de produir i les relacions materials de producció sobre les quals sorgeixen les relacions interhumanes, socials, i s'institucionalitzen els elements que conformen una cultura.

D'ací que l'estudi d'una societat concreta, històricament delimitada ha d'ésser global i totalitzadora. No es poden considerar aïlladament les relacions materials de les socials, la producció de la distribució, l'estructura econòmica de la ideologia i pràctica política, d'una societat concreta. L'aïllament o separació en esferes diverses i diferencials no té cap sentit. Aquesta forma d'aproximar-se a la realitat configura un mètode que implica l'assumpció de la realitat social a estudiar, defugint tota abstracció, model o generalització que depassi el sentit formal tradicional del mètode. Heus ací, la segona aportació del marxisme a la sociologia.

El mètode marxista, la forma d'aproximar-se a l'objecte d'estudi, es dialèctic i materialista. El punt de partida és la consideració que la realitat social és construïda pels homes i les dones. No és quelcom d'immutable, ahistòric, ans al contrari un procés en el qual tothom és productor i producte, hom existeix en funció de l'existència de l'altre, res no és si no existeix el seu contrari. Aquest és el principi de la dialèctica, present en tot fenomen de la naturalesa o la societat.

És essencial en la dialèctica el procés i canvi a través de contradiccions i el desenvolupament cap a estadis superiors, més complexos, de tot fenomen o esdeveniment. El moviment de contraris, el moviment de contradiccions en el si de qualsevol fet, situació o realitat social, és a dir, un fet, situació o realitat qualitativament diferent i més enllà del punt de partida.

Com indica la pròpia paraula, la dialèctica (procés, discurs a través del coneixement) implica una forma de raonar que intenta reconciliar dues posicions en contradicció o conflicte. La idea de procés, moviment, canvi, inherent a la noció de dialèctica subsumeix la famosa tríade de: tesi, antítesi i síntesi. En d'altres termes: afirmació, negació i negació de la negació; a més de la llei de la transformació de la quantitat en qualitat. El raonar dialèctic reflecteix el moviment de contraris i el conflicte que genera i resol en la interconnexió i unitat en un tot superior. D'ací en deriva la idea de totalitat.

Des d'una perspectiva marxista, tot i que metodològicament sigui necessari analitzar aïllada i separadament els diversos elements socials, aquests elements només tindran ple sentit en el si del context total específic del qual es desprenen. La idea de totalitat bandeja la concepció atomística d'un fenomen social, d'una societat. Bandeja a més a més, la concepció de l'individu com a existent amb anterioritat i prioritat, tant històricament com lògicament, a la societat. Ans al contrari, des d'una metodologia dialèctica, la persona (l'individu) és en tant que ésser social, és a dir, tant en quant existeix una societat de la qual és membre. L'home/dona són i existeixen si i perquè hi ha una societat, i a l'inrevés. L'home/dona només pren plena significació en funció de les seves relacions amb l'altre i amb la societat. En conseqüència, difícilment es podran establir lleis universals, aplicables a entitats abstractes, a totes les societats en general, sinó que l'especificitat històrica i las interconnexions que es resol en una totalitat concreta, s'han de tenir en compte.

La categoria de totalitat té implicacions polítiques. En la mesura que un home/dona es relaciona amb l'altre i amb la societat de forma dialèctica, el canvi social suposa la transformació total i no pas la reforma d'alguna de les parts. Només una transformació total, una revolució que canviï les estructures civil i política aconseguirà alliberar la humanitat de l'alienació capitalista. El concepte de totalitat implica una tensió constant entre les parts i amb el tot, àdhuc la que existeix entre consciència i estructura de classes en canvi.

El punt de partida que la realitat social és construïda pels homes significa que homes i dones viuen, són i existeixen d'acord amb la forma de produir llur vida, llur existència, i tenen capacitat per a incidir i transformar les condicions de llur existència. Aquesta capacitat té transcendència històrica pel conjunt d'una societat. És així que es pot parlar d'una concepció materialista de la història.

L'existència i història d'una societat parteix de les relacions bàsiques dels homes i la producció de llur existència material, i de com produeixen llur vida comuna. La base és, doncs, el conjunt de relacions que deriven del primer acte històric: produir. La producció és l'acte que distingeix l'home dels animals, per la creativitat, a través del pensament humà, que comporta transformar els béns que ofereix la natura, construir eines i tècniques per a aquesta transformació, organitzar-se per estalviar esforços, establir normes de convivència en la cooperació en el treball, etc. Les tècniques, les idees, les normes, els valors es desprenen de l'acte de produir. Però també se'n deriva una divisió del treball que, davant l'apropiació dels béns, mitjans per a produir, esdevé la font de desigualtat social i divisió en classes antagoniques. Aquesta situació pren la seva màxima expressió sota condicions alienants de producció. L'alienació és la preocupació filosòfica latent en la formulació d'una forma d'aproximar-se i d'una explicació materialista de la història.

Ara bé, la cooperació entre els homes/ dones en l'organització pràctica del treball social, fa prendre consciència de les condicions sota les quals es produeix.

En el moment en que se senten compel·lits, forçats, a actuar, produir i viure sota condicions que no poden controlar o transformar, d'acord amb llurs necessitats, els homes s'hi enfronten. D'ací, la lluita contra les condicions de treball i vida, quan són alienants. En última instància, l'home no deixarà d'ésser i sentir-se internament capaç de transformar les condicions de la seva existència i crear les adients per exercir la llibertat. Com diuen Marx i Engels «la consciència no determina la vida, sinó que la vida determina la consciència». (*Ideologia alemanya*). Prendre consciència de la pròpia situació i pròpia capacitat de lluitar per transformar les condicions de vida duu els homes a considerar la possibilitat de canvi. El canvi social, la revolució, són temes de la sociologia, però igualment de moltes altres ciències socials. La forma d'aproximar-s'hi, des de la perspectiva marxista serà necessàriament dialèctica, i a nivell de la pràctica, interdisciplinària. Les conseqüències pràctiques (en aquest cas, acadèmiques) d'un enfocament marxista de la realitat són, doncs, ben paleses.

Bibliografia

- Coletti, L.: *Marxisme i sociologia*, Ed. Tres i Quatre, València 1975.
- Engels, F.: *Ludwig Feuerbach y el fin de la filosofía clásica alemana*, Ricardo Aguilera, Madrid 1969.
- Iglesias, M. C.; Rodríguez Araberri, J.; Rodríguez Zúñiga, L.: *Los orígenes de la teoría sociológica*, Akal, Madrid 1980.
- Marx, K; Engels, F.: *La ideología alemana*, Grijalbo, Barcelona 1970.
- Marx, K.: *El capital*, F.C.E., México 1971.
- Swingewood, A.: *Marx and modern social theory*, Macmillan, Londres 1972.